

Дмитро ЯВОРНИЦЬКИЙ

ЯК СВЯТКУВАЛИ ЗАПОРОЖЦІ НОВИЙ РІК

Поділ землі і вибір старшини відбувались у Запорозців 1-го січня (церковного) кожного Нового Року.

Ще кілька днів перед Новим Роком далші козаки, що жили на зимівниках, на річках, на озерах, чи степах та працювали там, — хто господарив, хто ловив рибу, хто полював, — всі спішили до Січи.

В самий день Нового Року вони вставали дуже рано. Вмивалися, вбиралися в найліпшу одіж — в “матеріальні” квітчасті жупани, червоні черкески з довгими вильотами, чоботи-сап’янці, високі шапки, мережані шовкові пояси, озброювались шаблями, пістолями, кинджалами, ятаганми, і спішили на відгомін дзвонів в Січову церкву Покрови Пресвятої Богородиці.

В церкві вони слухали спершу Утрені, а опісля Обідні (Служби Божої), котру в них правили все два священники, ченці (монахи) київського Спасо-Преображенського Межигірського монастиря.

Від тих священників вимагали особливої прикладності життя і красномовності в проповідях. При ченцях було два диякони з дуже добрими голосами, два дяки, паламар і цілий хор співаків старших і молодших, що вчилися писати і співати в Січовій школі і жили на осібних товариських правах — незалежно від загальної Січової управи.

Ввійшовши в церкву, козаки ставали на осібних місцях: старшини за так званими бокунми, або стадіями; прості козаки довгими рядами один за одним серед церкви. Хвалу Богу відправляли вельми врочисто.

Коли священник читав Євангеліє, козаки бралися за руків’я своїх шабель і виймали їх до половини з піхов на знак, що готові битись за Слово Боже з невірними народами.

Коли скінчилась Хвала Божа, козаки розходились з церкви по курінях, щоб пообідати. Тут вони молились “перед образами”, поздоровляли один одного з святом, потім здіймали з себе на часок коштовну верхню одіж і садовились за стіл, званий сирним, ли-

шаючи курінному отаманові місце в куті під образами, де висіла перед образом невгасаюча лампада (лампа) і стояли бляшанки, щоб кидати в них гроші.

Пообідавши чим Бог дав — тетерею, щербою, риб’ячою юшкою; рибою, а іноді і дичиною, рідко галушками, а ще рідше варениками, і випивши ради великого свята пива і меду, козаки вставали з-за столів, молились Богу, дякували отаманові курінному, кухареві, один одному, кидали по одному, інколи (деколи) по два, по три шаги (гроші) в бляшанку на купно їжі на найближчу днину, й опісля виходили на майдан на військову раду.

Тут кошовий отаман наказував військовому довбушеві (тарабанщиківі) взяти довбеньки і йти до церкви, де переховувались військові клейноди (дорогі, важні річі); казав винести з неї литаври (барабани) і бити в них, щоб зібрати козаків на раду. І довбуш бив в них спершу раз; на цей звук спішили козаки, як пчоли, на вічевий майдан, що був вирівняний, висипаний піском, обставлений навколо, наче підкова — 38-ма курінями (будинками, де жили козаки). Він кінчався в полудневім боці Січовою церквою, з осібною при ній дзвіницею, що заступала башту.

Довбуш входив знов в церкву, брав великий стяг (прапор) і корогву і виносив на майдан, ставив коло церкви і знов бив в литаври два рази.

Тепер виступала на майдан Січова старшина і кошовий отаман, військовий суддя, військовий осавул, 37 курінних отаманів, кожний із знаком своєї гідності: кошовий — з великою булавою, суддя — з великою срібною печаткою, писар — з пером і срібним каламарем (посудиною на чорнило, на атрамент), осавул — з малою палицею. Довбуш, побачивши старшину, віддавав їй честь б’ючи в литаври.

Вся старшина йшла з відкритою головою (без шапок), підходила до столика на середині, клала на нього свої шапки. Потім ставали в ряд один побіч другого по старшині

своїх урядів і кланялись на всі чотири боки зібраному славному низовому товариству.

Товариство також з відкритими головами ставало за курінними отаманами навколо церкви. На поклони старшини відповідали поклонами.

Невдовзі з'являвся на майдані священник, і поки почалась рада, служив (правив) церковну Службу (Молебен). По відправі кошовий отаман оповіщав, над чим будуть радити.

— Панове молодці! У нас тепер Новий Рік; треба нам по старому нашому звичаю зробити між товаришами поділ річок, озер, полювання і риболовлі.

— Та треба, треба! Будемо ділити, як від давен-давна...

Військовий писар заздалегідь розписував на карточках всі речі, призначені до поділу, перемішував їх, і зазивав курінних отаманів підходити до шапки і розбирати карточки. А що якому куреневі припало, тим він володів через цілий рік.

Так ділилася вся земля Запорозців від устя ріки Самари до верхів'я ріки Конки, і від частини Дніпра, де пороги, до устя Буга.

Як поділ скінчився, довбуш знов бив в литаври і козаки знов прибували, інколи до 5000 людей. Кошовий отаман знов звертався до Січового товариства:

— Панове молодці! У нас сього дня Новий Рік. Не схочете ви, як то велить старий звичай, перемінити старшину і замість неї вибрати нову?

Коли товариство було вдоволене своєю старшиною, то відповідало:

— Ви добрі пани, і пануйте ще над нами.

Тоді кошовий суддя, писар й осавул кланялися козакам, дякували за честь і розходилися.

Коли ж товариство не було вдоволене старшиною, тоді визивало кошового, щоби відніс свою булаву до стягу і положив на шапку.

Кошовий слухав волі козаків, клав булаву на шапку, кланявся і йшов до свого куріня. Подібно робили суддя, писар й осавул. Коли ж котрий з них подобався козакам, то кричали, щоби не відходив.

Увільнивши старшину, товариство жадало звітів — та рідко було, щоби старшина в чім провинилася.

Починався вибір. При тім ані курінні отамани і ніхто з старшини не мали ніякого голосу. Звичайно бували спори — кожний курінь клав свого кандидата на кошового отамана. Кандидати, яких імена викликували, зараз відходили до куренів, щоби особистою участю не помагати своєму виборові.

Коли вкінці всі згодились на одного, тоді вибирали 10 козаків, або й більше, щоби йшли до куріня, де був вибраний, сповістили волю товариства і просили прийняти уряд.

Коли ж вибраний змагавсь та випрошувавсь, то ведуть його силою попід руки і приговорюють:

— Иди, іродів сину, бо нам тебе треба; ти тепер наш батько, ти будеш у нас паном.

Коли приведуть, то вручають булаву і виявляють волю всього війська, щоби він був кошовим. Вибраний два рази зрікається вибору, бо так каже звичай, а за третім зазивом бере вже булаву.

Тоді військо приказує довбушеві вдарили в литаври на честь новому кошовому отаманові, а старші січовики підходять і сиплять на голову нововибраного піску, або й болота, коли є, на знак, щоби він не забував про своє походження і не вивищував себе понад товариство. І казали:

— Будь, пане, здоровий та гладкий! Дай тобі Боже лебединий вік, а журавлиний крик.

На подібний лад вибирали суддю, писаря і осавула, і курінних отаманів.

Коли скінчиться вибір військової старшини, тоді забирають з майдану всі військові знаки, що означають владу. І все змінюється. На майдан виходять співаки та музики, привозять гори бубликів (обарінків), цілі вози риби, ковбас, сала і ще чого на рахунок вибраної старшини — і починається широка забава (гульня) в цілій Січі та на козацьких слободах... Тут дзвенить кобза, там сопілка, там бубон чути, а там пісню співає сотня січових школярів.

Та й козаки чого вже не доказують, яких штук не видумують...

Так святкували козаки Запорозці Новий Рік.